

САША С. МАРКОВИЋ*

Педагошки факултет
Сомбор

УДК 141.7:271.222(497.11)

Оригиналан научни рад

Примљен: 14.08.2019

Одобен: 29.08.2019

Страна: 151-164

СВЕТОСАВСКИ ЗАПИСИ КАО ПОТРАГА ЗА ХРИСТОМ СОМБОРСКИХ ПРЕПАРАНДИСТА И УТИСЦИ МОТИВИСАНОГ

Сажетак: Продор просветитељских идеја, код Срба, најпре је уследио у њиховом друштвеном окружењу на простору Хабзбуршке монархије, а потом се ширио и на остале територије где су живели. Ове идеје имале су снажан замах у развоју образовања и васпитања као и приликом увођења школског система. Међутим, њихова политичка конотација подстицала је, међу Србима разлоге за сумњу да је намера овог контекста модернизације била да се дестабилизује традиционално упориште српског идентитета – његова духовност чији је носилац била Српска православна црква. Оправданост сумње била је наговештена у неговању тзв. антидогматског става са којим су водеће личности просветитељства одлучно ушле у обрачун са клерикализмом и ригидним ставовима непопустљивости институционално организованог хришћанства. Специфичност српског положаја огледала се у ставу да је девастација традиције заправо одбацивање постојећег идентитета али и да је омаловажавање и одбијање модернизације могућа претња заостајања у историјском развоју са неизвесним последицама. Уважавајући ову потребу уравнотеженог и одговорног односа према постојећим вредностима, са једне стране и рационалистичким идејама о развоју људског сазнања, са друге стране, бројни утицајни наставници Учитељске школе – Препарандије у Сомбору су истицали значај неговања врлина и хришћанског човекољубља и љубопитљиве радозналости. О овоме сведоче и бројне Светосавске беседе са, чини нам се, јединственом намером да Срби остану у Христу и да одговоре на изазове савремене епохе.

Кључне речи: образовање, Срби, Светосавље, идентитет

Безвременост Светосавља

Истраживачи Оксфордског речника су изнели податак да је, током протекле 2018. године „реч године“, односно најфреквентнија реч на планети био придев „токсично“ или „затровано“ – на српском језику. Она се односила, како на природне тако и на друштвене феномене и међуљудске односе. (Политика,

---

* milnik.markovic@gmail.com

2018) Невешто, неискрено, а понајпре штетно би било избећи сусрет са атмосфером овог придева у нашем окружењу. Он је, попут лавине без упозорења присутан и своју неконтролисану енергију шири у свакодневници која је немоћна да мусе супротстави. Безизглед је очарао својим нихилизмом. Утркивање у њему мерило је остварене амбиције и успеха. Изгледа као да се „кратки 20. век“, односно „доба екстремизма“ (Хобсбаум, 2002) упечатљиво и славодобитно повратило. Повратак искушења у виду острашћених односа међу¹ људима и идеолошке нетрпељивости² међу народима и друштвима као да потврђују становиште да „у сталној борби новог и старог се често после неког времена у новом открива старо.“ (Јеротић, 2013: 136)

Постојаност искушења и недогледна моделација његове форме, као и небројено пута до сада у историји суочила је и нас са страхом услед незнађења пред непознатим управо из разлога што заборав - наша олако стечена привилегија нема премца међу слабостима. Одлучан отпор се тражи, на многим местима где га заправо нема. Ово је прилика да буде видљив. У години смо када обележавамо осам векова од аутокефалије, односно самосталности Српске православне цркве. Њен родоначелник је Растко Немањић, замонашени Сава. Оновремена искушења и историјске околности у којима је Сава проживео свој овоземаљски живот, нису били мање изложени мржњи и зловољи људске сујете. Борбе око територија, потреба за доминацијом³ и похлепа остварене амбиције суочавали су како Србе (Мишић, Радић, 2016), тако и друге народе са првенственим становиштем да нема опстанка уколико противник не буде уништен. Једино је деструкција била показатељ моћи и упориште трона. Такава бездан нељудскости било је тешко испунити добротом и то до тренутка да је обесхрабрен и било какав покушај. Растко Немањић није био међу обесхрабраним јер је одабрао да се посвети трагању за људима са ликом Божијим међу сународницима. Ово трагање је подразумевало својеверсно путовање од човека свакодневнице до Саве - човека љубави, вере и наде уз склоност за просвећење народа.

Освртом на модерну српску историју, сведоци смо да су бројни знаменити српски интелектуалци друштвених и хуманистичких области, али и не само они, у намери да дају свој допринос уобличавању карактеристика српског идентитета своју пажњу усмеравали лику и делу Светог Саве. Његов живот као и свакодневна приврженост Богу били су неисцрпна инспирација за подстицај сопствене креативности. Отуд „историја српске, средњевековне просвећености почиње, искључиво, Светим Савом, као да је пре њега није ни било.“ (Црњански, 1993: 5) Неотуђивост образовања и васпитања од Христоликог пута душе сваког човека, још од овог времена је препозната као носећа идеја српске пот-

---

¹ У Божићној посланици патријарх Иринеј је скренуо пажњу на „крајњу саможивост коју препознајемо и у времену у коме живимо.“; *Српска православна црква својој духовној деци о Божићу 2019. године*, 2.

² „Спирала нетрпељивости и агесије...“; Владимир Костић, председник САНУ-а, *Страх нашег међусобног обрачуна*, НИН, 24. јануар, 2019.

³ „Политички сукоби, неизбежни али повремени...“; С. Ћирковић, *Срби у средњем веку*, Идеа, Београд, 1995, 61.

раге за вредностима. Јединствена инспирација у томе било је дело Растка, замонашеног Саве чија је „душа зашла у дубину Божје љубави.“ (Теодосије, 2019) Како је Сава поучавао своје ученике било је описано у Житијама Светог Саве (Доментијаново и Теодосијево) у којима се говори о „Савиним ученицима“ које је „поучавао“ и „учио“, „васпитавао дан и ноћ“. (Поткоњак, 2001: 56). Најзначајније у његовим поступцима било је настојање да примером утиче на разумевање сопствених ставова код ученика. „Сава је прво радио, па онда учио. Будући такав, нико га није могао окривити као хипокрита, што је иначе био случај са многим учитељима који нису били радници. Народ је слушао свог пастира без поговора. Јер, људи су такви: ако захтеваш од њих да буду мало бољи, они ће остати тамо где су, али ако ставиш пред њих савршен пример и захтеваш од њих да буду врло добри, они ће те више и радије послушати.“(Николај, 2008: 131)

Историјски процеси оног времена, који нису ништа мање били подложни искушењима похлепе, грамзивости, сујете, љубоморе и мржње од савременог тренутка, надали су се поступцима који су могли да их превладају, не на начин да их замене другим појавама истоветних порока, већ стрпљењем и истрајношћу у намери свевременог неутралисања. Тај есхатолошки моменат у суочавању са изазовима свакодневнице доприносио је стварању комплексне личности која није губила наду одважно верујући у исправност својих поступака. „По неким хришћанским педагозима, управо у окриљу православља, човек се рађа са четири основне прафункције духа: истинитост, доброта, лепота и светост. Васпитањем се у сваког човека морају развијати управо те прафункције духа, јер у њима је садржана, сваком човеку дата, божанска искра.“ (Поткоњак, 2019) Светосавље је историјски потврђена српска редакција вере у Исуса Христа и њена узорност била је и остала присутна на недостижним пространствима вере. Управо због тога се о њему, како наводи Јустин Поповић, од самог почетка писало са „страхопоштовањем и молитвеном понизношћу (...благоейным страхом и молитвенным смирением).“ (Попович, 2019)

Умеће да се проблем и слабост решавају и побеђују добротом карактера, лепотом чина, светошћу поступка и беспоговорним трагалаштвом за истином траје као порука која идеализам намеће реалности и руководи Србе приликом сналажења у разноликим геополитичким околностима. Бурни историјски тренуци на простору Балкана сведоче о процесима који су захтевали виртуозност јавног живота и драстично кажњавали сваки покушај самоизолације у намери друштвене „неукаљаности“. Човек, као ни народ којем припада, на овим просторима није могао да буде инертан јер је то могло да значи нестанак. Бављење политиком постала је насушна потреба, а за њу су били потребни значајни предуслови надахнућа, како идејног тако и образованог. У таквим околностима, када је вођење политике губило аутентично античко значење и из одговорне самоспознаје постајало интересна активност, тековина образовања све је више личила на баласт којег треба избегавати. „...Разметање образовањем присутно је кад му је стварна сврха присила без упорабе силе.“ (Arendt, 2009: 174)

Свођење образовања на присилу представља стигматизацију потребе за сазнањем и форсирање културне политике чији је задатак управо отклон од

стваралаштва. Појавни облик овог тренда је мимикрија која се позива на образовање и васпитање јер, иако би било драже политичким елитама, неумесније било одбацити их. Иза тога се крије поражавајућа стварност у којој је образовање, као процес сазнања и критичког преиспитивања заправо антивредност савремене историјске епохе. Ово својеврсно клонуће и могуће потонуће човековог стваралаштва, односно образовања није у складу са уоченим карактеристикама Светосавља. Приклањање овом приступу сведочио би о отпадништву од народног идентитета и процеса који га изнова обнавља. Срби знају да поклекну али нису спремни да сопство одбаце.

У одређеним модерним научним дисциплинама каква је и геополитика, а које се убрзано развијају, захваљујући и још увек постојећем људском мисаоном тренду о промишљању, појављују се интересантна становишта и погледи у вези са Светосављем. На тај начин ова српска тековина историјског остварења вере у Христа изнова потврђује сопствену неограничену актуелност и, истовремено, побуђује потребу за одговором на савремене изазове кроз традиционално упориште које уме да прилагоди своје надахнуће и успешно га оваплоди. Тако је Светосавље, у овом контексту домишљатости и истраживачког прегнућа видљиво као спона „Крштене“ и „Природне“ Србије. (Деспотовић, 2019) Реч је заправо о визији духовног идентитета и његовог територијалног обима. Утицај Светосавља је неопоредиво шири од контекста актуелних државних разграничења, а постојећа незадовољства том чињеницом претачу се у све очигледнију редукуцију Светосавља. Оно је, у том контексту израз српске прекомерне националистичке идеологије. Свакако да је у тим настојањима дерогирања Светосавља, најспорнија прекомерност национализма управо оних који на њему инсистирају, а да су при том дубоко индоктринирани неприхватљивим незнањем о Светосављу и његовој носећој идеји вредности и човекољубља.

Светосавско упориште у хришћанском моралу омогућило је универзализам полазишта из којег се развијала потреба неговања људског духа и његово образовно и мислеће усавршавање. „И одиста, само чистом, ничим непомућеном духу хришћанства, који је био космополитски у најлепшем значењу те речи, имамо и ми Срби да благодаримо за први зачетак наше старе државе, за прве почетке наше културе, за постуни развитак наше народне књижевности и просвете, која нас је довела и до народне државе.“ (Ђорђевић, 1896: 27,28) Образовни развој народа, од Светосавског исходишта био је везан за духовност, а при том је народност била рефлексивна хришћанског идентитета код Срба. Тај процес подједнако је био посвећен и рационалном и емотивном развоју, односно неговању разума и осећања и трагању за њиховим складом. „Благо теби ако ти разум у срцу почива! Реч је, дакле, о успешној и плодној синтези разума и срца, рационалног и емотивног, а дубински психолози би још рекли, свесног и несвесног.“ (Јеротић, 2019)

Овај израз образовања или амбиције сазнања, по нашем мишљењу био је на Христовом путу, и из тог разлога је имао специфично прогресивну историјску улогу. Она се огледала у ширини толеранције сусрета досадашњег са модерним изразима који су у неутољивости апетита сопствене амбиције били

склони деструкцији постојећег. Генерацијски сукоби неразумевања, толико често историјски видљиви, кроз отвореност према идеалима образовања могли су да постану ехо анахроних епоха људске суманутости. Ипак нада да ће успостављена традиција бити само неславна музејска прича људске цивилизације никада у потпуности није, нити ће, како стоје ствари бити остварена. И то и упркос сталним изазовима. Један од њих је и тај да „синтеза“ о којој је писао Владета Јеротић, подсећајући нас да дело Доситеја Обрадовића изгледа као наивно празнословије које је проистекло од људи који не прихватају реалност и одвраћају од потраге за правим решењима у очувању народа. При том, они морају бити свесни изопачености стварног света, егоизма интереса који постоји међу људима и народима али и потребе да у таквом окружењу треба бити неосетљив уколико желиш да опстанеш, а суров уколико желиш да успеш.

Овај дехуманизовани историјски процес често је претио српском народу и биолошким нестанком, али је, најчешћа реакција била у ослонцу на Светосавље и просветитељство на које нам оно изнова скреће пажњу. Чувати освещену традицију и суочити се са модерним које ће традиционалне вредности освежити, а модерне подухвате растеретити прекомерне самодовољности је порука коју никада не треба занемарити. Најбитинији институционални сегмент на којем се овај процес одвијао било је школство и стварање учитеља који ће моћи да га одговорно систематизују и учине прикладним за развој личности и српског друштва.

Сомборско учитељство као искра Светосавља

Учитељска школа у Сомбору, односно првобитна Норма – курс за образовање учитеља, основана 1778. године, била је јединствени извор наменитих намера. Од самог почетка рада на образовању будућих педагога, установитељ установе, Аврам Мразовић (1756-1826) је прихватио продор модерних просветитељских идеја Јана Коменског (1592-1670) који је свет посматрао *sub specie educationis* (са становишта образовања). (Спевак, 2003: 34) Инспириран потребом организовања школског система, Мразовић је трагао за доживљајем школе која је морала да привуче пажњу ученика, систематски осмишљава постепени приступ градиву и стекне утисак преко потребне и свакодневне институције. Подршка државе - Хабзбуршке монархије у том процесу била је драгоцен, али је имплементација новог школског система била једино могућа уз подршку Српске православне цркве као једине институције са значајним народним поверењем. Реформе на којима је Беч инсистирао, због њених појавних облика у прошлости према Србима, подстицале су, код Цркве опрез и захтевале додатна појашњења. Овај опрез будио је сумњу, али не неповерљиву и одбојну, већ зрелу која се суочава са изазовом и тежи да прилагоди реформске намере потребама српског идентитета. У том контексту веронаука је у Норми, а потом од 1812. године и у Препаранднији имала заслужено место. Наставни кадар је својим способностима умео да испрати одговорност иградње духовног и моралног лика учитеља. Један од најзначајнијих међу њима био

је Павле Платон Атанацковић (1788-1867), свештеник и професор Препарандије, а касније будимски и бачки владика, плодан писац, председник Матице српске, добротвор и задужбинар. Он се залагао за неговање и јачање процеса образовања и васпитања. „Као што је свет пуст и мрачан био пре него што је Творац заповедио да настане светлост, тако је мрачно срце човека пре његовог образовања и васпитања.“ (Степановић, 2016: 216) Атанацковић је инсистирао на сарадњи просвете и вере „Учитель се ослони на свештеника, а овај на онога...“ (Атанацковић, 1864: 46)

Услов за успешног и оствареног учитеља, по Атанацковићу, а држећи се етике просветитељске епохе, античке традиције и њеног синкретизма са хришћанским учењем, јесте човекољубље односно, користећи ондашњи израз епохе - филантропизам. Подршка Атанацковићевим модерним идејама у педагошком раду био је његов традиционализам. Намера му је била да не избегава суочавање са модерним ослањајући се чврсто на препознате вредности које је, по његовом мишљењу, народ већ прилично дуго стварао и неговао. „Старина ваља да се течаемъ времена прегледа и чисти но не ваља да се брзоплетно мњња, крњи, шкопи“ (Атанацковић, 1864) Овај наратив мисли указивао је на присуство Светосавља као узора приликом стварања учитељског идентитета. Сава није никада одбацивао изазове тиме што је омаловажавао незрелоост савременог тренутка, сасвим супротно, иако су можда и били брзоплети, исхитрени и недовољно увиђајни, ти изазови су проистицали из људске потребе стваралачког доприноса и њихово омаловажавање је значило негирање људске креативности као дубоког Божјег дара.

Отуд је Сава имао стпљења да саслуша нове потребе и да их испуни значењем на тај начин што ће им, кроз поуке из прошлости о сличним догађајима усмерити развитак према суздржаности, уважавању, а тиме према успешном остварењу замисли. На основу овог је видљиво да је коначно установљење обележавања дана Светог Саве, који је кроз духовни развој и критички приступ био стално присутан међу Србима, било је искључиво питање формалности и форме који је временом и остварен.

Прва прослава Св. Саве у Сомбору одржана је 14/26. јануара 1853. године. Прослава је приређена у овдашњој српској Народној основној школи, захваљујући залагању свештеника и катихете (вероучитеља) Ђорђа Стефановића Којанова. О Светосавској прослави у сомборској Српској учитељској школи (Препарандији) прва вест потиче из школског извештаја штампаног 1863. године. У њему се наводи да је најсвечаније прослављен празник Св. Саве, просветитеља српског, тако што је овдашњи прота и управитељ Препарандије Ђорђе Бранковић, са два свештеника и ђаконом, служио литургију у Светођурђевском храму.

Подсећање на стваралаштво и делотворност Светог Саве указивало је на упориште, пре свега морално - дакле одлучујуће, ондашње српске педагошке мисли која се ширила из Препарандије у Сомбору. „Српска народна вероисповедна школа јесте онај станац камен на ком Србин будућност своју зидати може. Такву школу је основао и наш светитељ и први учитељ српски – Само се

у тим школама слободно могу неговати све врлине и особине народне.“ (Школски лист, 1889) Неговање школског образовања и васпитања неизоставно је било повезано са хришћанском мисијом која сведочи о Богу, као источнику свему и путовођи свега. „Хришћанска мисија се састоји у откривању и поновном остваривању божанске и нестворене, трансцендентне и поново стварајуће силе Једног Логоса у свету.“ (Мајендорф, 2019) Уколико је било и помисли да је свођење Светосавља могуће на реторичку слаткоречивост која, најчешће није била у дослуху са стварношћу, њих су разарали одговорни јединци који су се старали о очувању српског просветитељства далеко од демагогије која је супротна Светосављу. У прилог томе су и бројне беседе које су држане поводом обележавања дана Светог Саве. Оне су често имале различит садржај али су шириле јединствену поруку о вредностима које треба неговати још у дечјем узрасту и о неупоредивој важности тог чина.

У том контексту требало се потрудити у намери да се сопствене слабости човека на време, односно код деце, превазиђу. Те слабости су исти они греси са којом се човек суочава вековима, понекад и у лажној нади да ће их се решити без Христа. Они су примамљиви и заводљиви, а њихов успех је хришћански неуспех. Појаснити детету сву изопаченост примамљивих поступака огрешења о друге људе зарад себе, носећи је чин васпитања младог човека. „Прва је погрешка што се код деце сујета подрањује, која се временом у гордост претвара. Ни једна се страст не може тако лако у људском срцу угњездити, као сујета... Ми смо по природи јако склоњени да себе за боље држимо него што смо збиља... Она нам очи засени, те наше погрешке и слабости не видимо, дакле на поправљање и не мислимо... У христијанским прописима хиљаду тешкоћа налазимо, јер су нашем живом уображењу и нашим страстима противни...“ (Школски лист, 1885) Суочавање са својом недовршеношћу најодговорнији је приступ учитељског позива и носећа морална поука за децу. „Не поступајмо сурово са онима који су нам покорности дужни, и покажимо им да их за браћу сматрамо ! Опраштајмо онима који су нас увредили, и не тражимо освете над њима !“ (Школски лист, 1885)

Српско школство у социјалном окружењу прилично надобудне политичке елите Дунавске монархије која је једино симпатисала сопствено национално постигнуће, суочавало се са тенденцијом политичког неутралисања. Овакав третман често је будио малодушност који је „пуштао школство низ воду“, одбијајући да нешто учини у супротном правцу. Услед тога стање у српским школама личило је на учмалост оних који би радије да нису ту где јесу. Учени у духу Светосавља, да је вера водила, а истрајност у остварењу циља обавеза, бројни српски интелектуалци попут Ђорђа Натопшевића (1821-1887) су се суочавали са проблемима и то тако што су их најпре дијагностиковали. „Основне школе српске биле су у јадном стању, крајње занемарене и опале. У њима је владао највећи механизам, најподлија педантерија и ропска тиранија... Катехисиз учила су деца напамет од речи до речи шта значи ова ил она реч. Тако је написано, тако треба научити, то биаше заповест наших учитеља и катихета. Што деца нису разумевала ни речи из катехисиса, што су одговарала без смисла и без осећања, на питања која учитељи из књиге им

задавању, на то се нитко ни освртао није; то се држало да је сасвим на свом месту и како ваља. Ни у једној школи нашој није се приповедала ни једна једина библична приповедка.“ (Школски лист, 1867: 16)

Ово прилично недопустиво стање морало је да се коренито мења и у том подухвату била је потребна импресивна енергија коју је једино могло да распламса уверење у исправност чињења и Божја наклоност према њему. Ђорђе Натошевић је био посвећен овом послу и ускоро су резултати били видљиви. „Пре свега заведено је тумачење молитва, веровања и заповести и обавештена су деца о томе.“ (Школски лист, 1867: 17) Због свог рада, Натошевић је био изузетно цењен од својих сународника, оних којима је стало до образовања и васпитања. Након његове изненадне смрти, успомена је била веома садржајна и прилично реално панегирична. „Он је био нама и Амос Коменски и Песталоције и Гразери Келнер и Кер и Дистервег наш. У њему једном усредсређене су биле све врлине најизвртнијих педагога.“ (Школски лист, 1887) Симбиоза свих ваљаних карактеристика водећих педагога импозовала је приликом одавања почастима лику и делу др Ђорђа Натошевића, ипак, духовно она се сводила на универзализам људскости приређен српству кроз сећање на дело Светог Саве. Дело које је овековечило Натошевића заснивало се на његовој посвећености стваралаштву, а тај креативни чин је, по мишљењу бројних педагога оног времена најблагороднији дар Бога људима о којем они одлучују слободном вољом сопственог избора.

Један од оних који су били ослонац у развоју српске педагошке идеје, проткане хришћанском вером био је и Константин Дмитриевич Ушинский (1823-1871), руски интелектуалац који је кроз развој педагогије трагао за идентитетом руског народа и карактеристикама руског човека⁴, на тај начин посредно потврђујући и значај Светосавља за Србе. „Тако је Бог написао закон слободног рада и у спољашњој природи и у самом човеку, у његовом телу, срцу и уму. Упућујући особу на посао, Креатор је учинио рад неопходним условом за физички, морални и ментални развој, а сама срећа и достојанство особе учинили су то непремостивом зависношћу од личног рада.“ (Ушинский. 1950: 578) Уважавање европске педагошке мисли био је пут развоја идеје о одговорном школству код Срба која је требала да постигне сопствену аутохтону визију. Подршка у том процесу је и ослонац на педагоге који су долазили из православног света и чија модерност није била упитна нити стигматизирана јер је неговала Христољубље. Дубина те мисли видљива је и данас кроз православну педагогију⁵ која се упорно бори против све снажније нечовечности као израза ароганције која се бодри управо код деце. Борба против те гордости је борба против острашћености будућег оформљеног човека.

---

⁴ О Константину Димитријевичу Ушинском школска и заинтересована јавност били су информисани у чланку у Школском листу од 15. јула 1882.

⁵ Ближе види и: Монахиња Магдалина, *Мисли о деци у православној цркви данас*, Савремена руска православна педагошка мисао, Православни богословски факултет, Педагошко-катихетски институт, Београд, 2016, 81-102.

Сусрет са заводљивим импликацијама

У деветнаестом веку, времену развоја модерних идеологија и њихових тежњи за наметањем сопствених погледа у облику холистичке амбиције, претила је опасност да и Светосавље доживи тумачење злонамерних побуда. Парохијална свест о сопственој величини суочавала је националну идеју са прекомерним прохтевима. (Јеротић, 2004) Услед моногобројних препрека на које је контекст овог тумачења наилазио, ширина националности трансформисала се у ускогрудост шовинизма, а вера је потиснута мистичном фантамазгоријом обновљеног паганства. „И то у толикој мери да се понекад питамо да ли се истинска вера можда налази изван цркве.“ (Arendt, 2019)

Код нас, све то се дешавало управо под плаштом доследног српства, а суштинског ритуалног карикирања поверења у хоризонте Светосавља. Ипак дела су наново настајала да сведоче о јединственом путу насупротив бројних странпутица. „Добар си Србин, ако имаш слатку душу краља Владимира, издржљивост Немањину, христољубље Савино, ревновање Милутиново, кротост Дечанскога, смерност Урошеву, пожртвовање Лазарево, витештво Страхинино, правдољубље Марково, срце Југовића мајке, поуздање Миличино, благост Јевросимину, милост Косовке девојке, трпеливост поробљеног робља, видовитост слепих гуслара, мудрост српских попова и калуђера, стидљивост народних девојака, надахнуће народних певача, даровитост народних занатлија, отменост народних ткаља и везиља, јасноћу народних пословичара, умереност и одмереност српских сељака, сјај крсне славе свих крштених Срба.“ (Велимировић, 2019)

Исцрпна карактерологија у тако кратком писаном тексту управо сведочи о трагу које запис уме да остави без обзира на свој обим. Он је дескриптиван, али његово лингвистички опис тек је констатација која заостаје за уистину изреченим. У намери да се на тај начин одредимо, могуће је да ћемо дићи руке јер је исувише комплексно, а ми ћемо га утешно прозвати идеализмом никад достижним. Задовољићемо се да постоји такав запис од изузетног значаја, али је наше напрезање да га остваримо неприхватљиво захтевно. И зато смо спремни да своју приврженост идеји зауставимо на граници која нас задовољава, али која подстиче сумњу да ли смо се уопште или иоле у нечему потрудили. Судбина ових исписа, из овог разлога је усамљеност и они пре подсећају на мисаони забран који од нас тражи да будемо оно што уистину не можемо без обзира што у симулакруму представљамо да јесмо. Управо зато такви ставови, утемељени на Светосављу нас управљају према огромном раду који је пред нама у нади да ће посустала трудољубивост код Срба да се значајније покрене. „Све велике књиге су књиге које одучавају. Без обзира на то шта нас могу поучити, без обзира на то шта ново оне доносе, таква дела нас увек удаљавају од добро утабаних стаза и тиме разоткривају наше омиљене илузије. Све велике књиге нам одузимају штаке којима се испомажемо и терају нас да се ослањамо на наше сопствене ноге.“ (Чичовачки, 2019) Интелектуални и духовни обрачун са илузијама, наслеђе је одговорно тумаченог Светосавља и сведочи и

о успешној политици реално могућих активности на које је Сава, у историјском времену чинио са надом да ће немањих држава остати слободна упркос освајачким склоностима моћнијих држава попут Угарске, Византије или са простора Западне Европе.

У том подухвату, неправилна процена, задојена нестварним прецењивањем сопствених могућности је неопростива грешка. Она је често била видљива у историји српског народа и у лакој поверења и убеђења са којом се она руководила. „Кућа на сред пута“, коју су Срби саградили, а на шта је Јован Цвијић упозоравао често је била мета инвазионих претензија, а да народ, без обзира на умешност живљења није могао много тога да учини да би опасност избегао. Међутим, сусретали смо се и са околностима које су ишле у нежељеном правцу, а подстицај томе биле су наше колективне самообмане, неговане и креиране од друштвене елите која се није руководила Светосављем и која је образовање и критичку увиђајност доживљавала као прекомерну критику сопствених подухвата. Последица тога била је све дубља и антагонистички настројенија подела унутар друштва и тенденција издајничког етикетирања оних који одударају или одступају од прокламованог. Демократски процес, уз дијалог је у потпуности, у тим околностима, потиснут и сматран је за излизану флоскулу. Она је била неискрена сценографија иза које се крила властољубива намера по сваку цену.

Са оваквим изазовима се суочавала српска друштвена мисао и њена политичка рефлексија током осмишљавања националне идеје у романтичарском духу и током формирања и развоја страначког живота у Србији. Зачетници либерализма, попут Владимира Јовановића (1833-1922) су указивали на бројне недостатке српског политичког живота. Оптужујући актуелну политичку елиту за опортунизам и улагивање двору, Јовановић је инсистирао на развоју националне идеје која би, у најскоријој будућности повратила углед, величину и територијалност Душановог царства. (Марковић, 2015) Било који други концепт је био представљен као издајнички, и при том није било никаквог разумевања за евентуални промишљени опрез или целисходнији тактички приступ. Осуда да је претензија обнове овакве државе мегаломанска, сматрана је изразом непријатељства не мање опасног од спољашњег. А ти спољашњи непријатељи постајали су све бројнији јер у својим националистичким пројекцијама нису неговали разумевања за наше амбиције. Усаглашавање кроз разговоре носећих друштвених елита сматрано је за слабост и неприхватљив узмак који подсећа на болне поразе у прошлости. Балкан, у таквој историјској констелацији је личио на напету жариште неутољених државних и националних амбиција и по томе, се ни у чему није разликовао од демонстрираног империјализма европских држава који је почетком двадесетог века постепено клизио према конфликту.

Надмоћност и престиж, не духовна, него у сили, дакле супротне Светосављу постале су водиле геополитичких ставова. „Националиста је онај ко мисли једино, или углавном, у терминима надметања у престижу...Он види историју, посебно савремену историју, као бескрајан успон и пад великих целина моћи, а сваки догађај који се деси изгледа му као демонстрација да је његова страна у успону, а неки омражени ривал у опадању и слабље-

њу...Национализам је глад за влашћу ојачана самообманом. Сваки националиста способан је за најфлагрантнију превару, али је такође — пошто је свестан да служи нечему што је веће од њега — непоколебљиво сигуран да је у праву.” (Орвел, 2019)

Треба имати у виду да ниједан људски став, без обзира на ниво одговорности и сазнања на којима је настао не може да себи устолочи претензију есхатолошког и холистичког одговора на изазове друштвених прилика. Склоност таквих одговора је стигматизација свих других покушаја и омаловажавање напора, а тиме и човека другог и другачијег. „Национализам је, дакле, превасходно негативитет, национализам је негативна категорија духа, јер национализам живи на порицању и од порицања. Ми нисмо оно што су они. Ми смо позитиван пол, они негативан.“ (Киш, 2019) То одступа од истинског човекољубља на којем је Светосавље настајало. Хришћански универзализам је суштинска одредница ставова Светог Саве и сваки идеолошки партикуларизам једино је могућ уколико је у складу са тим вредностима. Међутим, дубина тако усвојених вредности неприхватљива за концепт егоизма и подстицања различитости међу људима који пред Богом треба да су једнаки. „Национализам живи од релативизма. Не постоје опште вредности, естетичке, етичке итд. Постоје само релативне. И у том смислу, у првом реду, национализам јесте назадњаштво...Циљеви национализма увек су *достижни* циљеви, достижни јер су скромни, скромни јер су подли. Не скаче се, не баца се камена с рамена, да би се достигао *свој* сопствени максимум, него да би се надиграли они, једини, слични, а тако различни, због којих је игра започета.“ (Киш, 2019)

Изразито би било погрешно, на прагу ових ставова доћи до закључка да овакво тумачење Светосавља оспорава националну припадност и да је у својој преокупацији хуманизмом, заправо концепт који води српство према неизвесној будућности државе и народа. Национална идеја је афирмативна историјска категорија повезивања људи чије се заједништво огледа у бројним бликостима, почев од језичких, до историјских и вредносних. Она плени својим добро осмишљеним изразом који настаје као плод најсвестранијег културног стваралаштва. Сваки нови креативни појединац, док ствара своју личност и своје дело, у таквим околностима, инспирисан је да се поистовећује са узорним у свом народу. Он не копира већ ствара нове садржаје који неизмерно обогаћују национални израз, чинећи га изузетно привлачним, а не одбојним за будуће генерације које су све бројније јер њихов патриотизам није мерљив кроз жртву већ кроз стваралаштво.

Потцењивање овог приступа, често историјски и утемељеним ставом да би то значило дефетизам у околностима националистичких опсена „других“, ипак има упориште једино у недовољном разумевању културне еманципације националне идеје. Она не подразумева неспособност. Једном приликом Патријарх Павле је напоменуо „борбен, а не ратоборан“, одлучан, дакле, али и трезвен и сналажљив у одбрани своје националне идеје мотивисане ширином Светосавља, а не упоран и неразуман у наметљивости сопственог национализма који своје перформансе објашњава скромношћу коју нико не разуме. Сматрамо да у овом, идентитетски употребљивом наративу, самопоуздање не може бити на-

рушено колебањем притворних, већ учвршћено и обogaћено новим сазнањима и увиђајнијим ставовима светосавски одговорних.

Завршни утисак

Подсећање на Светосавље у години монументалног јубилеја осам векова од Аутокефалије цркве Срба је својеврсна одговорност према наслеђу на које се често позивамо, али које још чешће заборављамо не чинећи дела достојна његове традиције. Учитељска школа, Норма, а потом и Препарандија су се, са мање или више успеха, током свог вишевековног постојања трудиле да сведоче о добрим делима и да образују и васпитају децу на начелима човекољубља. Људске слабости, на које нико од нас није имун, умеле су да пруже снажан отпор Христољубљу сматрајући га наивним и илузорним оптимизмом који је најчешће штетан у реалном животу. Ове сумње понункане су бројним идеолошким утицајима као и материјалистичком злоупотребом научних достигнућа. Ипак, при сваком чину омаловажавања Светосавља, остварује се привидна сигурност која је заправо застор иза којег се крије прилична нервоза услед немоћи пред вредностима. Слободан избор захтева велику одговорност, а многи од нас нису спремни за њу па се нуде поводљивости која затире критичко виђење, а протажира масовно сврставање.

Саборност није мноштво истих, већ заједница Боголиких појединаца неизмерно богатих у својој индивидуалности коју радо деле са другим у Богу сличиним, а јединственим личностима. Уколико се идеолошки садржаји уклапају са порукама хришћанске универзалности о којима је сведочио Светосавље и кроз педагошки рад у Препарандији, њихова дуговечност је реалнија. Ипак, у својој ароганцији која инсистира на свеобухватним реформама одмах и сада (*hic et nunc*), идеологије су супротстављене Светосављу, и то понајпре оне које се на њега позивају. Пропаст идеологије спутавања, крајем прошлог века омогућило је ренесансу запостављених идеологија исте склоности. У таквим околностима, експонирани мундијалисти и националисти, усредсређени на међусобно ниподаштавање, нису имали разумевања за српске космополисте чије је упориште било Светосавље које се не одриче токова модернизације. Штавише, истовремено су их омаловажавали путем етикетирање да су експоненти оних „дугих“. Успехом, ипак, не могу да се похвале.

Литература:

1. Arendt, Hannah (2009): *Kriza u obrazovanju*, *Evropski glasnik*, broj 14, 171-189.
2. Arendt, Hannah (2019): "Religion and Politics", 1966, <http://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=mharendt&fileName=05/052160/052160page.db&recNum=0&itemLink=/ammem/arendthtml/mharendtFolderP05.html&linkText=7>
3. Атанацковић, Платон (1864): *Приносъ родолюбивыхъ мыслей на жертвеникъ на роднога напредка*, у Новом Саду.

4. Vladika Nikolaj Velimirović (2019): *Pismo Jednom patrioti koji kaže: Dovoljno je biti dobar Srbin a vera je sporedno*, Misionarska pisma, <https://svetosavlje.org/misionarska-pisma/16/>
5. *Govor na Svetog Savu u srpskoj školi D. Tuzlanskoj*, Školski list, broj 2, 15. februar 1889.
6. Episkop Nikolaj (2008): *Život Svetog Save*, Manastir Žiča.
7. Despotović, Ljubiša (2019): *Geopolitika Svetosavlja*, Kairos, Novi Sad.
8. Jerotić, Vladeta (2013): *Izazovi hrišćanstva u 21 veku*, Ars Libri, Beograd.
9. Jerotić, Vladeta (2004): *Vera i nacija*, Ars libri, Beseda, Beograd.
10. Jerotić, Vladeta (2019): *Dositej Obradović. Između pravoslavlja i zapadne prosvetljenosti*, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/11665>
11. Kiš, Danilo(2019): *Esej o nacionalizmu*, <https://www.scribd.com/doc/81941520/Danilo-Ki%C5%A1-Esej-o-nacionalizmu>
12. Konstantin Dmitrijevič Ušinskiĭ (1950): *Polnoe sobranie sočinienĭj*, tom 9, *Čelovek kak predmet vospitanĭja*, *Opĭt pedagogičeskoĭ antropologii*, tom vtoroj, Izdatel'stvo akademii pedagogičeskih nauk, Moskva, 1950.
13. *Kultura, umetnost, nauka*; Politika, 29. decembar 2018.
14. Majendorf, Jovan (2019): *Hristos kao Reč - Jevandjelje i kultura*, <http://teologija.net/jevandjelje-i-kultura/>
15. Monahinja Magdalina (2016): *Misli o deci u pravoslavnoj crkvi danas*, Savremena ruska pravoslavna pedagoška misao, Pravoslavni bogoslovski fakultet, Pedagoško-katihetski institut, Beograd, 81-102.
16. Mišić Siniša, Radić, Radivoj (2016): *Srbija 1217. Nastanak kraljevine*, Evoluta, Beograd.
17. Natošević, Đorđe (1861): *Kratko uputstvo za srpske narodne učitelje. Drugo propravljeno izdanje*. Novi Sad.
18. Nekrolog Đorđe Natošević, Školski list, broj 8, 10. avgust 1887.
19. O dečjem vaspitanju (Svetosavska beseda), Školski list, broj 2, 1885.
20. Obradović, Dositej (1932): *Život i priključenija*, Narodno delo, Beograd.
21. Orvel, Džordž (2019): *Beleške o nacionalizmu*, http://www.orwell.ru/library/essays/nationalism/serbian/s_nat
22. Marković, Saša (2015): *Nacionalno bez odijuma, pogled bez pretenzija*, Pedagoški fakultet u Somboru, Sombor.
23. Potkonjak, Nikola (2001): *Rastko Nemanjić – Sveti Sava, Učiteljski fakultet*, Beograd.
24. Potkonjak, Nikola (2019): *Čudesnost i zagonetnost vaspitanja*, str. 3. <http://www.sao.org.rs/documents/2012/Besedjenje/BESEDJENJE%20N%20POTKONJAK%20CUDESNOSTI%20I%20ZAGONETNOST%20VASPITANJA.pdf>
25. Stepanović, Milan (2016): „Svečana beseda Pavla Atanackovića prilikom ustanovljenja srpske Preparadniji u Somboru“, 3/15 novembra 1816“, *Norma*, broj 2, 207-225
26. *Srpska pravoslavna crkva svojoj duhovnoj deci o Božiću 2019. godine*,
27. *Srpske narodne škole pre deset godina i danas*, Školski list, broj 16, 31. avgust 1867.
28. *Srpske narodne škole pre deset godina i danas*, Školski list, broj 17, 15. Septembar 1867.
29. Kostić Vladimir, predsednik SANU-a, *Strah me našeg međusobnog obračuna*, NIN, 24. januar, 2019.
30. Teodosije (1984): *Žitije Svetog Save*, Srpska Književna zadruga, Beograd.
31. Sv. Iustin, Popović (2019): *Žitie Sv. Savvy*, https://www.rastko.rs/bogoslovlje/jpopovic-zitije_save_ru.html
32. Spevak, Zoroslav (2003): *Jan Amos Komenski, Pedagog i utopista*, Kultura Bački Petrovac, FORS, Novi Sad.

33. Ćirković, Sima (1995): *Srbi u srednjem veku*, Idea, Beograd.
34. Đorđević, Vladan (1896): *Grčka i srpska prosveta*, Srpska Kraljevska akademija, Beograd.
35. Crnjanski, Miloš (1993): *Sveti Sava*, Z.M. Batajnica, Beograd.
36. Čičovski, Predrag (2019): Suđenje čoveku i suđenje Bogu: Refleksija o Jovu i Velikom inkvizitoru; http://teologija.net/sudjenje-coveku-i-sudjenje-bogu/?fbclid=IwAR3x9D7oaptwrkxjCMC-xkwZrsJp0AiF6ES0L_gHegj6udaQT6C94Y6x8rc
37. Hobsbaum, Erik (2002); *Doba ekstrema (istorija kratkog dvadesetog veka 1914-1991)*, Dereta, Beograd.

THE SVETOSAVSKI RECORDS AS A SEARCH FOR CHRIST OF SOMBOR TEACHERS AND THE IMPRESSIONS OF THE MOTIVATED

Summary: The reminding of Svetosavlje is the responsibility to inheritance. Teachers' school, with more or less success, tried to testify about good works and educate and educate children on the principles of humanity. Free choice requires great responsibility, and many of us are not ready for that. The Teacher School in Sombor emphasized the importance of cultivating virtue and curiosity. This is also evidenced by numerous texts of the Svetosavlje with a unique intention that the Serbs remain in Christ and respond to the challenges of the modern era.

Key words: education, Serbs, Svetosavlje, identity